4. Inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise tüpoloogia

Madalama raskusastme tõttu hõlmab inimväärikust alandav kohtlemine ja karistamine kõiksugu olukordasid alates kinnipeetava kinnipidamisrežiimist, alaealiste kohtlemisest kriminaalmenetluses, riigist väljasaatmisest ja inimese sundtoitmisest kuni hooldekodu halbade elutingimusteni.

4.1. Vanglad ja politsei

Inimväärikust alandavate vanglatingimustega seoses on Euroopa Inimõiguste Kohtul ulatuslik praktika, eriti mis puudutab ebapiisavat isiklikku kambriruumi ja ülerahvastatust.1 Kinnipeetava kambri põrandapinna suurus alla 3 m2 annab tugeva eelduse EIÕK artikli 3 rikkumiseks, kui ei esine kinnipeetava olukorda oluliselt leevendavaid tingimusi, mis ruumikitsikust kompenseeriks, näiteks suur liikumisvabadus väljaspool kambrit, loomuliku valguse ja värske õhu piisavus, kinnipidamise lühiajalisus.2 Samal ajal võib ka 3–4 m2 ja üle 4 m2 kambripind inimväärikust alandada, kui sellega kaasnevad muud puudused: teatud aja jooksul värskes õhus viibimise võimaluse täielik puudumine, piiratud pesemisvõimalused, kambrivälise tegevuse ebapiisavus jne.3

Inimväärikust alandavad ka olmetingimused kambris, kus ei ole piisavalt loomulikku valgust ega ventilatsiooni, kus on katkendlik vee- ja elektrivarustus või kus siseõhu temperatuur ei ole nõuetekohane, kus hügieenisõlm puudub, ei taga privaatsust või asub toidulaua vahetus läheduses ning kuhu on leidnud tee rotid, hiired ja putukad.4

Veel alandavad inimväärikust nii ebapiisav kui ka sunnitud toitmine. Euroopa Inimõiguste Kohus on leidnud asjas Korneykova ja Korneykov *vs*. Ukraina, et last rinnaga toitvat naiskinnipeetavat ei toitlustatud tema vajaduste alusel.5 Asjas Nevmerzhitsky *vs*. Ukraina pidas Euroopa Inimõiguste Kohus mitte üksnes inimväärikust alandavaks, vaid ka piinamisele iseloomulikuks teoks seda, kui kinnipeetavat sundtoideti ajal, mil selleks puudus meditsiiniline vajadus, ning selleks kasutati muu hulgas füüsilist jõudu ja käeraudadega ohjeldamist.6

Olukord, kus kinnipeetav on jäetud piisava arstiabita, võib samuti inimväärikust alandada. Sedasi leidis Euroopa Inimõiguste Kohus asjas Wenerski *vs*. Poola, mille kohaselt ei võimaldatud kuue aasta jooksul Ernest Wenerskile kiireloomulist ja vajalikku silmaoperatsiooni. Küll aga ei alandanud Wenerski inimväärikust see, kui vangla ei võimaldanud talle arsti soovitatud plastilist lisalõikust, kuivõrd seda protseduuri ei kata riigi tervishoiusüsteem isegi inimestele vabaduses.7 Asjas Blokhin *vs*. Venemaa alandati aktiivsus- ja tähelepanuhäirega 12-aastase lapse inimväärikust, kui teda peeti 30 päeva kinni alaealiste ajutises kinnipidamiskohas, kus ta ei saanud oma seisundile vastavat ravi.8

Alandav võib olla ka viis, kuidas kinnipeetavat või vanglasse tulnud külastajat (nt pereliiget) läbi otsitakse.9 Näiteks ei olnud EIÕK artikliga 3 kooskõlas kinnipeetava täielik lahtiriietamine vastassoo juuresolekul ja palja käega tema genitaalide katsumine.10 Samuti ei tohiks läbiotsimisel võtta inimest täiesti alasti, vaid ta peab olema korraga maksimaalselt poolenisti riieteta.11

Euroopa Inimõiguste Kohus on rõhutanud EIÕK artikli 3 valguses alaealiste kinnipeetavate eraldi hoidmise põhimõtte järgimise olulisust ja leidnud, et nende kinnipidamine täiskasvanute vanglas on rahvusvaheliste lepingutega vastuolus. Asjas Güveç *vs*. Türgi tuvastas kohus, et 15-aastase Oktay Güveçi psühholoogilise iseloomuga probleemid said alguse tema paigutamisest täiskasvanute vanglasse ja et tema seisund halvenes vanglas viibimise ajal. Viie aasta jooksul, mis Oktay Güveç täiskasvanute vanglas veetis, tegi ta muu hulgas korduvaid enesetapukatseid.12

Mitut Euroopa Inimõiguste Kohtu asja läbiv teema on olnud ka puuetega inimeste kinnipidamistingimused. Kohus on mitmel korral pidanud inimväärikust alandavaks seda, kui liikumispuudega kinnipeetav on paigutatud talle kohandamata kambrisse või jäetud igapäevatoimingutes (tualeti kasutamine, pesemine, söömine, riietumine jms) sõltuvusse kaaskinnipeetavate abist.13 Inimväärikust on alandanud ka olukorrad, kus kinnipeetavatel on olnud liikumispuude tõttu piiratud juurdepääs vangla eri osadele (meditsiiniblokki, raamatukokku, jõusaali, kokkusaamiste tuppa jne) ja kui nad ei saa iseseisvalt (st ilma kõrvalise abita) vanglas ringi liikuda.14

Kinnipidamisrežiimi karmus (nt pikaaegne distsiplinaarrikkumise eest määratud üksikvangistus) võib juba iseenesest inimväärikust alandada, sest ilma sobiva füüsilise ja vaimse stimulatsioonita kahjustab selline kinnipidamine pikema aja jooksul kinnipeetava vaimset tervist ja sotsiaalseid võimeid.15 Eluaegne vanglakaristus on EIÕK artikliga 3 kooskõlas üksnes siis, kui inimesel on väljavaated

vabaneda – näiteks võimalus taotleda tingimisi enne tähtaega vabastamist, karistusaja vähendamist, karistuse lõpetamist või kohtuotsuse ülevaatamist.16

EIÕK artiklit 3 on rikutud, kui kinnipeetava suhtes rakendatud jõu, erivahendi või ohjeldusmeetme (nt füüsiline jõud, käe- ja jalarauad, teleskoopnui, gaasipihusti jms) kasutamise vajadus ei tulenenud kinnipeetava käitumisest.17 Nii leidis Euroopa Inimõiguste Kohus asjas Tali *vs*. Eesti, et pipragaasi ei tohi kasutada kunagi kinnipeetava vastu, kes on juba kontrolli alla saadud.18

Ka siis, kui politsei võimu alla sattunud inimese suhtes kasutatakse jõudu ja see ei tulene tema enda käitumisest, alandab see inimväärikust. Politsei peab olema suuteline vahetu sunni kasutamist ja selle intensiivsust põhjendama.19 Näiteks asjas Korobov jt *vs*. Eesti sedastas Euroopa Inimõiguste Kohus, et olukorras, kus politsei jätkas juba maha surutud inimese suhtes jõu kasutamist ning murdis selle käigus tema käeluu, oli selline jõukasutamine ülemäärane, põhjendamatu ja alandas seetõttu kannatanu inimväärikust.20 Kui inimene satub politsei võimu alla olles hea tervise juures, ent vabaneb politseijaoskonnast vigastustega, peab riik usutavalt selgitama, kuidas sellised vigastused tekkisid.21

Kuigi inimene võib politsei kinnipidamiskohas viibida lühikest aega (kuni 48 tundi), võivad tema kinnipidamistingimused olla sellegipoolest niivõrd kehvad (nt väga külm temperatuur kambris, voodiriiete puudumine, arstiabita jätmine jmt), et seegi vähene aeg toob kaasa inimväärikuse alandamise.22 Ka kinnipeetu metallpuuri paigutamine kohtusaalis viibimise ajaks ei sobi Euroopa Inimõiguste Kohtu hinnangul kokku tsiviliseeritud käitumisega ja inimväärikuse austamisega.23

Erilist tähelepanu ja kaitset vajavad politsei võimu alla sattunud alaealised. Asjas Zherdev *vs*. Ukraina alandati 16-aastase Artjom Zherdevi inimväärikust, kui ta paigutati aluspesu väel ja käeraudades täiskasvanute kambrisse.24 Alaealise erilist haavatavust ja politseiametnike kohustust käituda igas olukorras professionaalselt on Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutanud ka asjas A. P. *vs*. Slovakkia, mille kohaselt reageeris politsei 15-aastase noore vastuhakule ja politsei suunas sülitamisele tema löömisega vastu nägu, et ta oleks politseiga koostööaltim.25

Alaealiste eriline haavatavus (sh psühholoogiline haprus) tuleb esile välismaalastest ja eriti ilma täiskasvanud saatjata riiki saabunud laste puhul. Tihti ei vasta kinnipidamistingimused nende vajadustele – lapsed ei ole piisavalt meestäiskasvanutest eraldatud, viibivad mürarohkes keskkonnas, puudu on sobiv

mööbel, neil on vähe eakohaseid ajaveetmisvõimalusi, raskusi on beebitoidu muretsemisega jne.26

Ka täiskasvanutest välismaalaste kinnipidamiskoha elutingimused ei tohiks alandada nende inimväärikust, muu hulgas meenutada vanglat. Eriti taunimisväärne on lapseootel välismaalaste hoidmine ebasanitaarsetes ja nende vajadustele mittevastavates tingimustes.27 Samas ei ole Euroopa Inimõiguste Kohus pidanud näiteks Vahemerd ületanud migrante asjas Khlaifia *vs*. Itaalia eriliselt haavatavateks, sest nad ei olnud asüülitaotlejad, päritolumaal traumaatilisi läbielamisi kannatanud, eakad, alaealised ega halva terviseseisundiga.28

Väärkohtlemise valguses võib olla probleemne välismaalaste väljasaatmine riigist. Välja- või tagasisaatmise lubamatuse põhimõttega võib olla vastuolus ja väärkohtlemise keeldu võib rikkuda see, kui sihtkohariigis ootaks väljasaadetavat ees piinamine, ebainimlik või alandav kohtlemine ja karistamine; kui sihtkohariigis on reaalne oht inimese elule; kui inimesele mõistetakse sihtkohariigis eluaegne vanglakaristus ilma vabanemise väljavaadeteta või kui ta ei pruugi saada seal tema terviseseisundile vajalikku ravi, mille tõttu võib tema seisund suure tõenäosusega kiiresti ja pöördumatult halveneda, mis põhjustaks omakorda suuri kannatusi või vähendaks oluliselt väljasaadetava oodatavat eluiga.29

Väärkohtlemisega võib olla tegemist ka juhul, kui piiril ei võta ametnikud inimese varjupaigataotlust vastu ega kaalu, mis tagajärjed võivad olla sellel, kui inimene jääb riiki, kust teda võidakse omakorda saata välja järgmisse riiki, kus teda suure tõenäosusega väärkoheldakse.30

4.2. Sotsiaal- ja tervishoiuasutused

Sotsiaal- ja tervishoiuasutustes (nt hooldekodud, haiglad) viibivad inimesed võivad sageli oma tervisliku seisundi ja/või kõrge ea tõttu olla eriliselt haavatavas olukorras. Võimalus ise endaga toimuva üle otsustada võib olla piiratud (nt tahtevastasel ravil või hooldusel viibides). Suure abivajaduse tõttu võib asutuses viibiv inimene sõltuda ka lihtsates enesehoolduse toimingutes suurel määral töötajatest ja tunda end allutatuna.

Kuivõrd sotsiaal- ja tervishoiuasutustes viibivatel inimestel on keeruline oma elamistingimusi ja enda kohtlemist mõjutada, vajavad nende õigused erilist kaitset. Euroopa Inimõiguste Kohus on asjas M. S. *vs*. Ühendkuningriik osutanud psüühikahäiretega inimeste eriti kaitsetule seisundile ja inimväärika kohtlemise

tagamiseks rangemate hoolsusnõuete rakendamise vajadusele.31

Inimese paigutamisel sotsiaal- või tervishoiuasutusse suureneb väärkohtlemise risk isegi siis, kui keegi ei soovi otseselt inimest väärkohelda. Asjas Musial *vs*. Poola rõhutas Euroopa Inimõiguste Kohus, et psüühikahäiretega inimeste puhul tuleb arvestada nende eripärast tuleneva haavatavusega ning sellega, et nad ei ole alati võimelised andma selgelt märku, kuidas pakutav teenus ja kohtlemine neile mõjub. 32 Seetõttu tuleb erivajadustega inimeste inimväärse kohtlemise tagamiseks pöörata erilist tähelepanu teenuse osutamise tingimustele – nii keskkonna kohandamisele kui ka erivajadusi arvestavale kohtlemisele, hooldusele ja meditsiinilise abi osutamisele.

Euroopa Inimõiguste Kohus on sotsiaal- ja tervishoiuasutuste viibimistingimusi hinnates leidnud, et kogumis ning kumulatiivselt võivad ebainimliku ja alandava kohtlemiseni viia pidevalt halvenevad olmetingimused, ebahügieenilised ja halvas seisukorras hügieeniruumid, hoone ebapiisav kütmine, valgustamine ja ventileerimine, niiskus, puudused toitlustamisel, liiga harvad pesemisvõimalused ning asjaolu, et inimesele ei anta pärast rõivaste pesu neid tagasi.33 Seejuures ei ole kohus pidanud põhjendatuks selliste tingimuste õigustamist rahapuudusega.

Pikaajaline viibimine ebarahuldavates tingimustes võib põhjustada kannatusi, kuid väärkohtlemine algab siis, kui elamistingimused on arvestatavas osas inimväärikust alandavad. Sarnaselt vanglatingimusi käsitlevate lahenditega (vt punkti 4.1) ei ole Euroopa Inimõiguste Kohus pidanud väärkohtlemiseks näiteks hoolekandeasutuse ülerahvastatud magamistuba (16 m2 suurune ruum neljale inimesele), sest inimesel oli võimalik ringi liikuda nii siseruumides kui ka värskes õhus.34

Inimväärseid elamistingimusi mõjutab Euroopa Inimõiguste Kohtu hinnangul privaatsuse puudumine intiimsete toimingute tegemisel.35 Probleeme tekitavad olukorrad, kus tualett- ja pesemisruumide uksi ei saa lukustada või kui hügieeniruumidesse on paigutatud mitu WC-potti kõrvuti, ilma et nende vahel oleks sirmi või kardinat. Privaatsus puudub ka siis, kui potitooli kasutajale ei võimaldata sirmi kasutamist. Kui aga juurdepääs tualetile sootuks puudub (nt eraldusruumis), võib see viia ebainimliku kohtlemiseni.

Inimväärikust võivad alandada veel tingimused, mille puhul ei arvestata erivajadustega. Abitut alaealist puudutanud asjas L. R. *vs*. Põhja-Makedoonia on Euroopa Inimõiguste Kohus osutanud EIÕK artikli 3 rikkumisele, sest arvestamata

jäeti, kas asutus vastab hoolealuse vajadustele. Vähese teadlikkuse ja personalipuuduse tõttu kasutati ebakohaseid hooldusvõtteid (ohutuse tagamiseks seoti laps voodi külge) ning hoolimatuse tõttu oli tema hooldus ja ravi ebapiisav.[36]

Kohtupraktikas on asutuse tingimusi hinnatud ebasobivaks ka sellisel puhul, kus keskkond jäeti ratastoolikasutaja erivajaduste järgi kohandamata ning oma põhivajaduste (näiteks tualeti kasutamine, duši all käimine või söögi saamine) rahuldamiseks oli liikumispuudega inimene sunnitud kasutama teiste asutuses viibijate abi.[37] Keskkonna kohandamata jätmise tagajärjel võidakse keerulisemate käitumisprobleemidega inimeste puhul hakata nendega toimetulekuks kasutama lubamatuid meetodeid, näiteks piirama nende liikumisvabadust ilma õigusliku aluseta.

Arvestada tuleb sedagi, kuidas inimesel on võimalik oma päeva sisustada, kuna seegi avaldab mõju inimväärikusele. Euroopa Inimõiguste Kohus on pidanud muude tingimuste kõrval ebapiisavaks, kui inimene sai viibida iga päev värskes õhus vaevalt ühe tunni, osaleda seltskondlikus tegevuses kaks-kolm korda nädalas umbes kaks tundi korraga ning viibida väga piiratud aja jooksul raamatukogus ja mängutoas, kus tal oli võimalik vaadata telerit, lugeda ja lauamänge mängida.[38] Asjas Stanev *vs*. Bulgaaria heitis kohus ette seda, et patsientidele ei pakutud teraapilist tegevust, mistõttu oli nende elu passiivne ja monotoonne.[39] Ravi- ja arendav tegevus peab olema tagatud kõigile hoolekandeasutuse elanikele. See on oluline muu hulgas nende terviseseisundi säilitamiseks.

Kui erivajadustega inimene on sunnitud viibima tingimustes, mille puhul ei ole arvestatud tema tervisliku seisundiga, võib see tekitada temas kergesti alaväärsustunnet ja jõuetust. See võib kaasa tuua tema tervise halvenemise, sealhulgas põhjustada stressi ja rahutust.[40] Stress ja rahutu olek võivad omakorda tekitada vajaduse rakendada ohjeldusmeetmeid (nt fikseerimisrihmade kasutamine eesmärgiga piirata inimese liikumist), mille kasutamist peaksid asutused ennetama.

Ebaõiglast kohtlemist võib sotsiaal- või tervishoiuasutuses viibiv inimene tajuda eriti teravalt olukordades, kus ta endaga toimuva üle ise otsustada ei saa ja tema suhtes kasutatakse ohjeldusmeetmeid. Iga selline juhtum aga ei ole käsitletav väärkohtlemisena.[41]

Euroopa Inimõiguste Kohus ei pidanud väärkohtlemiseks olukorda, kus psühhiaatriahaiglas sundravil viibinud patsienti ohjeldati, sundtoideti ja talle

manustati tahte vastaselt meditsiinipersonali otsusel ravimeid arstiteaduses tunnustatud ravijuhiste kohaselt.42 Kohus leidis, et üldjuhul ei saa raviks vajalik abinõu olla ebainimlik või alandav. Kohus on pidanud meditsiiniliselt põhjendatud juhtudel aktsepteeritavaks sunniviisilist ravimite manustamist ka teistes kohtuasjades ega ole täheldanud väärkohtlemist isegi siis, kui patsient osutas soovimatutele kõrvalmõjudele.43

Samas tuvastas Euroopa Inimõiguste Kohus EIÕK artikli 3 rikkumise olukorras, kus patsienti ohjeldati rihmadega, ilma et oleks proovitud teisi võimalusi tema rahustamiseks, ja haigla personal ignoreeris ohjeldatud patsiendi kaebust seljavalu kohta.44 Asjas Aggerholm *vs*. Taani osutas kohus põhimõttele, et mehaanilist ohjeldamist tuleks kasutada viimase abinõuna, kui see on kahju ärahoidmiseks vältimatult vajalik, ning et meetme jätkamise vajalikkust tuleks hinnata vahetu ohu ärahoidmise kontekstis. Veel rõhutas kohus, et ohjeldamine tuleks lõpetada kohe, kui oht on möödunud.45

Ebainimliku ja alandava kohtlemisega võib olla tegu ka siis, kui sotsiaal- või tervishoiuasutuses viibiv inimene ei saa oma tervislikule seisundile vastavat ravi. Nõnda on Euroopa Inimõiguste Kohus leidnud, et ebapiisava psühhiaatrilise abi, teraapiate vähesuse (*therapeutic abandonment*) ja individuaalse raviplaani puudumise tõttu hoiti inimest ebasobivates tingimustes ning see oli inimväärikust alandav.46 Veel on kohus märkinud, et kui patsiendi terviseseisund tingib korrapärase järelevalve vajaduse, ei peaks see üldjuhul hõlmama mitte niivõrd haiguse sümptomite kiiret leevendamist, kuivõrd ulatusliku raviplaani, mille abil tegeleda patsiendi terviseprobleemidega või ennetada nende süvenemist.47 Ka on Euroopa Inimõiguste Kohus on tuvastanud EIÕK artikli 3 rikkumise olukorras, kus sundravil (kuriteo toimepanemise tagajärjel) viibivale patsiendile ei tagatud meditsiinilist abi ega psühhoteraapiat temale arusaadavas keeles.48

Kuigi tervislikule seisundile vastava meditsiinilise abi osutamata jätmine võib viia väärkohtlemiseni, ei tähenda see, et inimesel oleks õigus nõuda enda soovile vastavat ravi. Euroopa Inimõiguste Kohtu hinnangul ei ole tegu väärkohtlemisega olukorras, kus raskelt haigele inimesele ei võimaldata katsetamisjärgus ravimit, isegi mitte juhul, kui teistes riikides on lubatud seda kasutada.49

- 1Vt nt EIK, 64812/01, Alver vs. Eesti, 08.11.2005, p 52; EIK, 429/12, Tunis vs. Eesti, 19.12.2013, p 46; EIK, 47095/99, Kalashnikov vs. Venemaa, 15.07.2002, p 102.
- 2Vt nt EIK, 7334/13, Muršić vs. Horvaatia, 20.10.2016, p 135.

- 3Vt nt EIK, 72710/11, Yarashonen vs. Türgi, 24.06.2014, p 78; EIK, 10662/06, Enache vs. Rumeenia, 01.04.2014, p-d 56–57; EIK, 55352/12, Aden Ahmed vs. Malta, 23.07.2013, p 88.
- 4Vt nt EIK 42525/07, 60800/08, Ananyev jt vs. Venemaa, 10.01.2012, p 156; EIK, 14437/05, Modarca vs. Moldova, 10.05.2007, p-d 65–68; EIK, 61467/12, 39516/13, 48231/13, 68191/13, Rezmiveș jt vs. Rumeenia, 25.04.2017, p 108; EIK, 5774/10, 5985/10, Mandić ja Jović vs. Sloveenia, 20.10.2011, p 78; EIK, 63254/16, Iliev vs. Bulgaaria, 20.04.2021, p-d 25–26.
- 5EIK, 56660/12, Korneykova ja Korneykov vs. Ukraina, 24.03.2016, p-d 141–144.
- 6EIK, 54825/00, Nevmerzhitsky vs. Ukraina, 05.04.2005, p-d 96–99.
- 7EIK, 44369/02, Wenerski vs. Poola, 20.01.2009, p-d 56–65.
- 8EIK (suurkoda), 47152/06, Blokhin vs. Venemaa, 23.03.2016, p 148.
- 9Vt nt EIK, 44558/98, Valašinas vs. Leedu, 24.07.2001, p 117; EIK, 12350/04, Wainwright vs. Ühendkuningriik, 26.09.2006, p 42.
- 10Vt nt EIK, 44558/98, Valašinas vs. Leedu, 24.07.2001, p 117.
- 11Vt nt EIK, 12350/04, Wainwright vs. Ühendkuningriik, 26.09.2006, p-d 44–48.
- 12EIK, 70337/01, Güveç vs. Türgi, 20.01.2009, p-d 88–89.
- 13Vt nt EIK, 45705/07, D. G. vs. Poola, 12.02.2013, p-d 155 ja 177; EIK, 46857/06, Engel vs. Ungari, 20.05.2010, p-d 27 ja 30; EIK, 10401/12, Helhal vs. Prantsusmaa, 19.02.2015, p-d 49–53.
- 14Vt nt EIK, 6253/03, Vincent vs. Prantsusmaa, 24.10.2006, p-d 101–102; EIK, 48977/09, Arutyunyan vs. Venemaa, 10.01.2012, p 81; EIK, 6087/03, Grimailovs vs. Läti, 25.06.2013, p-d 153 ja 162.
- 15Vt nt EIK, 31535/09, Gorbulya vs. Venemaa, 06.03.2014, p 78; EIK, 13579/09, Razvyakin vs. Venemaa, 03.07.2012, p 104; EIK, 30042/08, Csüllög vs. Ungari, 07.06.2011, p 30.
- 16Vt nt EIK (suurkoda), 66069/09, 130/10, 3896/10, Vinter jt vs. Ühendkuningriik, 09.07.2013, p-d 102 ja 109; EIK, 41216/13, Petukhov vs. Ukraina (No. 2), 12.03.2019, p 181.
- 17Vt nt EIK, 42110/17, Jeret vs. Eesti, 09.06.2020, p 67.
- 18EIK, 66393/10, Tali vs. Eesti, 13.02.2014, p-d 59 ja 78.
- 19Vt nt EIK (suurkoda), 23380/09, Bouyid vs. Belgia, 28.09.2015, p 88.
- 20EIK, 10195/08, Korobov jt vs. Eesti, 28.03.2013, p 107.
- 21Vt nt EIK, 23847/19, Trocin vs. Moldova, 29.03.2021, p 49; EIK, 50756/13, Seagal vs. Küpros, 26.04.2016, p 118.
- 22Vt nt EIK, 52100/08, Brega vs. Moldova, 20.04.2010, p 42.

- 23Vt nt EIK, 43374/14, Konoplyov vs. Ukraina, 14.02.2021, p 15.
- 24EIK, 34015/07, Zherdev vs. Ukraina, 27.04.2017, p-d 89–91.
- 25EIK, 10465/17, A. P. vs. Slovakkia, 28.01.2020, p-d 62–63.
- 26Vt nt EIK, 8138/16, S. F. jt vs. Bulgaaria, 07.12.2017, p-d 78–93 ja seal viidatud lahendid.
- 27Vt nt EIK, 14902/10, Mahmundi jt vs. Kreeka, 31.07.2012, p-d 59–76.
- 28Vt nt EIK (suurkoda), 16483/12, Khlaifia vs. Itaalia, 15.12.2016, p 194.
- 29Vt nt EIK (suurkoda), 59166/12, J. K. jt vs. Rootsi, p 60; EIK, 36417/16, X. vs. Rootsi, p-d 57–61; EIK, 140/10, Trabelsi vs. Belgia, 04.09.2014, p-d 135–139; EIK (suurkoda), 47287/15, Ilias ja Ahmed vs. Ungari, p-d 126–127; EIK (suurkoda), 41738/10, Paposhvili vs. Belgia, 13.12.2016, p 205.
- 30Vt nt EIK, 59793/17, M. A. jt vs. Leedu, 11.12.2018, p-d 114–115.
- 31EIK, 24527/08, M. S. vs. Ühendkuningriik, 03.05.2012, p-d 44–45.
- 32EIK, 28300/06, Musial vs. Poola, 20.01.2009, p-d 87–88.
- 33Vt nt EIK (suurkoda), 36760/06, Stanev vs. Bulgaaria, 17.01.2012; EIK, 25820/07, Stankov vs. Bulgaaria, 17.03.2015, EIK, 34602/16, Strazimiri vs. Albaania, 21.01.2020.
- 34Vt nt EIK (suurkoda), 36760/06, Stanev vs. Bulgaaria, 17.01.2012, p 208.
- 35Vt nt EIK, 47095/99, Kalashnikov vs. Venemaa, 15.07.2002, p 99.
- 36EIK, 38067/15, L. R. vs. Põhja-Makedoonia, 23.01.2020, p-d 73–82.
- 37Vt nt EIK, 35888/11, Vagapov vs. Ukraina, 19.03.2020, p-d 45–51.
- 38Vt nt EIK, 28300/06, Musial vs. Poola, 20.01.2009, p-d 29 ja 95.
- 39EIK (suurkoda), 36760/06, Stanev vs. Bulgaaria, 17.01.2012, p 81.
- 40Vt nt EIK, 28300/06, Musial vs. Poola, 20.01.2009, p 96.
- 41Nii on näiteks PS § 28 lg 1 alusel lubatud kohases menetluses tahte vastaselt ravida nakkushaiget või psüühikahäirega inimest ning § 20 lg 2 p 5 alusel piirata endale või teistele ohtliku psüühikahäirega inimese liikumisvabadust. Inimõiguste ja biomeditsiini konventsiooni (nn Oviedo konventsioon) artiklite 7 ja 26 järgi võib psüühikahäirega inimest teatud tingimustel tahtevastaselt ravida.
- 42EIK, 10533/83, Herczegfalvy vs. Austria, 24.09.1992, p-d 80–83.
- 43Vt nt EIK, 14659/02, Wilkinson vs. Ühendkuningriik, 28.02.2006; EIK, 18835/91, Grare vs. Prantsusmaa, 02.12.1992.
- 44Vt nt EIK, 75450/12, M. S. vs. Horvaatia (No.2), 19.05.2015, p-d 101–102.
- 45EIK, 45439/18, Aggerholm vs. Taani, 15.09.2020, p-d 110–114.
- 46Vt nt EIK, 34602/16, Strazimiri vs. Albaania, 21.01.2020, p 109.

- 47Vt nt EIK (suurkoda), 47152/06, Blokhin vs. Venemaa, 23.05.2016, p-d 137 ja 148.
- 48Vt nt EIK (suurkoda), 18052/11, Rooman vs. Belgia, 31.01.2019, p-d 150–156.
- 49Vt nt EIK, 47039/11, 358/12, Hristozov jt vs. Bulgaaria, 13.11.2012, p 113.